

Abdikamal Mamadaliyev

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi O'quvchilarni kasbga yo'naltirish bo'limi boshlig'i, Elektron pochta manzili:

abdukamol2031@gmail.com

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISHDA BUYUK ALLOMALARIMIZNING AHAMIYATI

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning konseptual asoslari, umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbga yo'naltirish ko'nikmalarini shakllantirishning hozirgi holatini inobatga olgan holda kasbga yo'naltirish bo'yicha buyuk allomalarimizning fikr va mulohazalari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Kasbga yo'naltirishda buyuk allomalarimizning ahamiyati, ko'nikmalarini shakllantirish, qomusiy olim, ko'nikmalar majmui, muhim elementlar.

ЗНАЧЕНИЕ НАШИХ ВЕЛИКИХ ВЫПУСКНИКОВ В НАПРАВЛЕНИИ СТУДЕНТОВ СРЕДНИХ ОБЩИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ К ПРОФЕССИИ

Аннотация. В статье описаны концептуальные основы профориентационной работы студентов, мнения и мнения наших крупных специалистов по профориентационной работе с учетом современного состояния формирования навыков учащихся общего среднего образования.

Ключевые слова. Значение наших великих ученых в профориентации, формировании навыков, ученый-энциклопедист, набор навыков, важные элементы.

THE IMPORTANCE OF OUR GREAT ALUMNI IN DIRECTING STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS TO THE PROFESSION

Abstract. *The article describes the conceptual foundations of career guidance of students, the opinions and opinions of our great experts on career guidance, taking into account the current state of formation of skills of general secondary education students.*

Key words. *The importance of our great scientists in career orientation, formation of skills, encyclopedic scientist, set of skills, important elements.*

Kirish. Barchamizga ma'lumki, eng qadimgi davrlarda, eramizdan oldingi VI asrlardan milodiy V asrgacha Yunoniston davlati va Rim imperiyasida o'ziga xos respublika boshqaruvi o'rnatilgan bo'lib, mazkur davlatlarda o'ziga xos ta'lim-tarbiya tizimi va pedagogik ta'limotlar yaratilgan. Yunonistonlik olimlar Demokrit (460-370), Suqrot (469-339), Aflotun (427-347), Arastu (383-322) hamda mashhur Rim pedagogi Mark Fabiy Kvintilian (42-118)lar, shuningdek, Sharqda islom ta'limotini keyingi avlodlarga ma'naviy meros sifatida Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy va At-Termiziylar qimmatli pedagogik ta'limotlarni yaratib berganlar. G'arb va Sharq olimlarining eng qadimgi davrlardagi pedagogik ta'limotlari bugungi kunimizda metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur ta'limotlar asosida pedagogika va psixologiya fanini rivojlantirib beruvchi yangi g'oyalar, nazariyalar, pedagogik ta'limotlar yaratildi. Bir necha ilmiy kashfiyotlar aynan mana shu ta'limotlar asosida ixtiro qilindi¹.

Keyinchalik sharqda VII-IX asrlarda pedagogika va psixologiya faniga oid ta'limotlar, nazariyalar, g'oyalar, pedagogik fikrlar yanada takomillashdi. Birgina sharqning buyuk otasi, allomasi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy islom ta'limoti g'oyalari asosida qimmatli pedagogik asarlar yaratdi. Uning bu asarlari diniy xarakterga ega bo'lsada, ammo pedagogika va psixologiyaga oid qimmatli, zaruriy, asosli, ilmiy, dunyoviy fikrlarni bayon etdi. Jumladan Imom Buxoriyning "Al-jome' as-sahih" asarining "Ilm kitobi" bo'limi (2 – 28) ilm egallash fazilati va xosiyatlari, ilm o'rganish va o'rgatish to'g'risida bahs etadi. Unda, ilm egallash odobining 54 qoidasi haqida fikr bildirilgan.

¹ S.S. Isamitdinov, Z.A. Xolmatova. Pedagogik fikr tarixi-metodologik asos sifatida. Uchenyy XXI veka, 2016, № 3-3 (16)

Biz, barkamol inson deganda ilm va ma'naviy jihatdan yetuk, o'z Vatanining tarixi, buguni va kelajagi uchun qayg'uradigan, shuningdek, jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shish ishtiyoqida yonib yashaydigan shaxsni tushunamiz. Ammo, barkamol inson tushunchasini tahliliy yondashilsa, uning naqadar serqirra, murakkab va har tomonlama umuminsoniy qadriyatlarga mos kelishini idrok etish mumkin. Ya'ni, barkamol insonning shakllanishi uning munosib kasb-hunar egallashi, jamiyat taraqqiyoti uchun baholi qudrat o'z hissasini qo'shib yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligina namoyon etishi, ya'ni shaxs sifatida kamol topishi muhim omil hisoblanadi. Komillik sari intilish shaxsning ruhiy, ilmiy va kasbiy shakllanishi bilan birgalikda yaxlit holda kechadigan va deyarli bir umr davom etadigan murakkab jarayondir. Keng ma'noda kasbiy shakllanish deganda insonning o'z aqliy qobiliyatlari, jismoniy imkoniyatlari u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, qiziqish va intilishlari, shuningdek, qadriyat va dunyoqarashlariga ko'ra biror bir kasb sohasida ta'lim olishi, keyinchalik shu sohaga kirishib moslasha borishi, tajriba ortirishi va nihoyat yillar davomida yetuk va malakali mutaxassis bo'lib yetishishi tushuniladi.

Haqiqatdan ham bu cheksiz, murakkab, orqaga qaytarilmaydigan muhim jarayon bo'lib, unda insoniyatning rivoji, shaxsiy va jamiyatning uyg'unlashgan umumiy manfaatlari yo'lida unumli foydalanishni tashkil etish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki va ayni damda o'ta muhim bosqichi shaxsning qiziqishlari, hayotdagi kutuvlariga mos bo'lgan bo'lajak kasbni tanlash, ya'ni aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Sir emaski, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik darajasi faqatgina yosh xususiyatga bog'liq emas, u ma'lum yoshga kelib o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi. Yoshlarning kasb tanlashini to'g'ri shakllantirish, tanlagan kasbi bo'yicha kelajakda muvaffaqiyatga erishishlarida Sharq mutafakkirlari qarashlaridan foydalanish ham muhimdir.

Sharqda, shuningdek, musulmon dunyosida yoshlarga ta'lim va tarbiya berish, ularga kasb-hunar o'rgatish jamiyatning ajralmas bo'lagidan biri

hisoblanadi. Xalqimizning yosh avlod tarbiyasiga qay darajada e'tibor berishini ko'rsatuvchi turli-tuman naqlar, rivoyatlar va maqollarning asrlar osha to'planib kelganligini ham alohida qayd etish o'rinlidir. Jumladan, "Yuzga kirsang ham hunar o'rgan", "Hunar bo'lsa qo'lingda, non topilar yo'lingda", "Ustozdan o'zmagan shogird, shogird emas", "Hunarli kishi xor bo'lmas" yoki "Bir yigitga yetmish hunar oz" kabi ko'plab hikmatli so'zlar, maqollar borki, ular qadim-qadimdan ota-bobolarimiz yosh avlodni ruhan va jismonan barkamol hamda o'ziga munosib biror-bir kasb-hunar egasi bo'lib yetishishlariga da'vat etib kelganliklarining yaqqol isbotidir.

Sharq mutafakkirlari ta'limotida yoshlarga ta'lim va tarbiya berish bilan birga ularni kasb-hunarga o'rgatish g'oyasi ham muhim o'rin egallaydi. Jumladan, Abu Nasr Farobiy², Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Ahmad Donish, Davoniy va boshqalarning asarlarida farzandga, yoshlarga kasb-hunar o'rganish masalasi atroflicha yoritib berilgan.

Jumladan, buyuk qomusiy olim Abu Nasr Farobiy kasb-hunar to'g'risida fikrlarini bildirib, ta'lim – so'z, bilim va ko'nikmalar majmui, tarbiya esa amaliy malakalardan iborat ish-harakat ekanligi, muayyan kasb-hunarni o'rgangan kishilar shu kasb-hunarning chinakam shaydosi bo'lishini, kasbi orqali izzat-hurmat topishini aytgan. Bundan ko'rinib turibdiki, kasb-hunar insoniyat uchun azal-azaldan juda zarur hayotiy vosita, shaxs rivojlanishi uchun muhim elementlardan biri bo'lgan.

Farobiyning ta'kidlashicha, "Ta'lim" xalqlar va shaharliklar o'rtasida ilmiy, nazariy fazilatlarni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi tug'ma fazilat, ma'naviya va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir.

Ta'lim o'qish, o'rganish orqali ifoda etilsa, tarbiya esa odob, axloq, amaliy ish, tajriba, ya'ni, shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakat, kasb-hunarga egaligi orqali ifodalanadi.

Farobiy ta'lim-tarbiya ishlarini ikki yo'l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi. "Amaliy fazilatlar va amaliy san'at kasb-hunarlar hamda ularni bajarishga

² Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. -223-b.

odatlantirish masalasi”ga kelganda, bu odat ikki yo‘l bilan hosil qilinadi; bulardan birinchisi – qanoatbaxsh so‘zlar, chorlovchi, ilhomlantiruvchi so‘zlar yordamida odatda hosil qilinadi, malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g‘ayrat, intilish harakatga aylantiriladi.

Ikkinchi yo‘l yoki usul – majbur etish yo‘li. Bu usul gapga ko‘nmaydigan qaysar shaharliklar va boshqa sahroiylar xalqlarga nisbatan qo‘llaniladi. Chunki ular o‘z istaklarigacha so‘z bilan g‘ayratga kiradiganlardan emaslar. Ulardan birortasi nazariy bilimlarni o‘rgatishga kirishsa, uning fazilati yaxshi bo‘ladi. Kasb-hunarlarni va juz‘iy san‘atlarni egallashga intilish bo‘lmasa, bunday odamlarni majbur etmaslik kerak. Chunki shahar xalqlariga tarbiya berishdan maqsad – ularni fazilat egasi qilish va san‘at ahllariga aylantirishdir. Farobiyning fikricha, insonning kasbhunar va san‘atdagi fazilatiga kelsak, bu fazilat tug‘ma emasdir, aks holda uning fikru fazilatida mutlaqo kuch va ulug‘lik bo‘lmas edi. Agar kasb-hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda podshohlar ham o‘zlari ishlab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo‘lgan, tabiat talab qilgan va majburiy bo‘lib qolar edi.

Nazariy va buyuk fikriy fazilat ulug‘ tug‘ma fazilat va ulug‘ (kasb-hunar) fazilati odat, malaka bo‘lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo‘ladi, bunday odamlar cheksiz, juda kuchli tabiat va irodaga egadirlar. Agar insonda mana shunday go‘zal xususiyatlar yoki fazilatlar birlashsa, uyg‘unlashsa, shundan so‘ng u o‘zidagidek go‘zal fazilat va irodani xalqlar va shahar aholisida hosil qilish yo‘llarini o‘rganishi kerak. Lekin, xalqlar va shahar aholisida ahloq, odob, rasm-rusm, kasb-hunar, odat va irodani hosil qilgani uchun insondan zo‘r kuch va qudrat talab qilinadi. Bu ikki yo‘l bilan, ya‘ni ta‘lim va tarbiya yo‘li bilan hosil qilinadi. Ta‘lim degan so‘z xalqlar va shaharliklar o‘rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o‘rtasidagi tug‘ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so‘zdir.

Ta‘lim so‘z va o‘rganish yo‘li bilangina amalga oshiriladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o‘rgatishdir. Ya‘ni shu xalq, shu millatning amaliy

malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakatlari, kasb-hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig'i bo'ladilar.

Farobiyning fikricha, baxtning turli darajalarining bir-biridan afzalligi uch xil alomatga qarab aniqlanadi. Biz quyida ko'rib chiqayotgan hunar va san'atlarning bir biridan afzalligi ham xuddi shu alomatlarga qarab aniqlanadi.

Hunar va san'atlar qaysi tur va sohalarga taalluqli ekanligiga ko'ra bir-biridan afzal ko'rinadi. Masalan, bo'z to'qish, shoyi to'qish, attorlik, hovli supurish, raqs san'ati, fiqx ilmi, tabiblik yoki so'z san'ati bir-biridan qanchalik afzal bo'lsa, baxtga erishuv darajalari ham shunga o'xshashdir. Bundan tashqari bir turdagi san'at, hunar sohiblari ham malaka miqdori jihatidan farqlanishi mumkin. Masalan, bir xattot o'z hunarining ko'pgina sirlarini bilishi, keng bilim egasi bo'lishi mumkin. Boshqa biri o'z hunari sirlarini kamroq bilishi mumkin. Xattotlikni yaxshi egallash uchun xattot tilni, so'z san'ati, husnixat va hisob-kitob, riyoziyotni puxta bilishi zarur. Shu hunar egalaridan biri, masalan, husnixatni va riyoziyotni yaxshi biladi, boshqasi ish, so'z san'ati va husnixatning ba'zi jihatlarini yaxshi biladi, uchinchisi mana shu ilmlarning hammasida mohir.

Xattotlarning sifat jihatidan bir-birlaridan afzalligi shundaki, masalan, husnixat san'atini egallagan ikki xattotdan biri o'zi tanlagan shu sohada kuchliroq, biri kuchsizroq bo'lishi mumkin. Bu sifatdagi afzallikdir.

Abu Rayhon Beruniy inson kamolotida mehnat va mehnat tarbiyasi haqida muhim fikrlarni bayon etadi. U har bir hunar egasini mehnatiga qarab turlarga bo'ladi. Og'ir mehnat sifatida binokor, ko'mir qazuvchi, hunarmand, fan sohiblari mehnatini keltiradi. Ayniqsa, ilm ahli-olimlar mehnatiga alohida e'tibor berish, xayrixoh bo'lishga chaqiradi, ularni ma'rifat tarqatuvchilar, jamiyat ravnaqiga hissa qo'shuvchilar deb biladi. Shu bilan birga og'ir mehnat qiluvchi konchilar yer ostida g'avar izlovchilar, dehqonlar haqida gapirib, ularning mehnatini rag'batlantirib turish kerak, deydi. Ayniqsa, podshohlar bunday mehnat ahliga g'amxo'r bo'lishi kerakligini alohida eslatadi. Chunki ana shu mehnat ahli ular hukmronligining tayanchi deb ta'kidlaydi.

Beruniy bolalarni mehnatga o'rgatish metodlari, yo'llari haqida ham fikr yuritadi. Masalan, Beruniy bolalarni eng kichik yoshdan mehnatga o'rgatish kerak, deydi. Mehnat tarbiyasi, o'sha davr tarbiya an'anasiga binoan vorislikka katta ahamiyat beradi. Hunarmandchilikning bunday yakka holda o'rgatilishi malakali kasb egalarining yetishib chiqishiga yordam bergan, halol va vijdonan mehnat qilishga yo'llaganki, bu insonning kamolga yetishida muhim pog'ona bo'lgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sharqda ta'lim va tarbiya doimo uyg'un holda olib borilgan bo'lib, yoshlarning kasb-hunar o'rganishi hayotda o'z yo'lini topishning, jamiyatda kerakli shaxsga aylanishning muhim va asosiy omillaridan biri bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". Prezident Qarori. 21.06.2022 yil, PQ-289.

2. "2022–2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida". Prezident Qarori. 06.07.2022 yil, PQ-307.

3. Mamadaliyev A. Yoshlarning kelajakda munosib kasb tanlashlarida umumta'lim maktablarining o'rni. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar Toshkent - 2022 y. 5-bet.

4. Mamadaliyev A. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda me'yoriy huquqiy hujjatlarning o'rni. "Umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik xizmatda innovatsion yondashuv" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy seminar Toshkent – 2022 y. 73-bet.

5. Mamadaliyev A. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining qiziqishlarini aniqlash va kasbga yo'naltirish mexanizmlarini takomillashtirish. Xalq ta'limi Toshkent.- 2022 y. 5-son. 5 bet.

6. Mamadaliyev A. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish. Xalq ta'limi tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish: muammo va ularning yechimlari mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya Toshkent – 2022 y.. 6 bet